

coelestem, trinis, liſque perennis vestrae gratiae et gloriae fulgoribus illuminasti, et jugiter illuminasti. Date huic aeo, quaeſo, ut eam à Saracenis occupatam, postliminio vestrae fidei et Ecclesiae restitutam aspiciamus et gratulemur. Terram sanctam pedibus calcasti, ore docuisti, manibus sanctificasti; nunc eam polluti pedibus calcant Agareni, etiamque sacerlego ore contaminant, et immundis manibus conspurcant.

Restituite eam aeternae veritati et sanctitati, quam a vobis, velut à maternis uberibus, hausit et suxit, ut omnes ejus incolae Deum verum, ejusque Filium Unigenitum, Jesum Christum, mundi Redemptorem, agnoscant, colant, celebrent. Ita ipsa postliminio reddetur: suo Jesu et יֵשׁוּעַ Jesuca, suo, inquam, Salvatore (quem olim orbi peperit), et saluti. Amen.

CORNELII A LAPIDE ENCOMIUM SAPIENTIAE,

EX PARALLELIS ETHICES NATURALIS ET DIVINAE.

Summus ille rerum Opifex ab ipsis macrocosmi incunabulis, createeque naturae suam statim regulam, normam ac legem associavit, qua quilibet suis inclusa terminis, illis constantissime se contineret, motibus sibi propriis perpetuo serie ageretur, ac munis ceteris sibi propriis statim ac perenni ratione pertingeretur; nimirum, ut universum hoc archetypum, unde ab auctore suo expressum est, quaquaversum, licet sciaticè duntaxat imitatione, tenuique vestigio, referat tamen, palcheque hic *scopus* spectulum nobis sit, quo aeterni illius et increati mundi pulchritudinem quoademque intueamur, vel certe solerti mentis indagine conjectando aestimemus. Uti enim ex ipsis huius primordiis, et ex nihil molimine, omnipotentem illius vim et energiam; ex multiplici adeo creaturarum rerum discordi et variegatè concordia, beneficam illius abyssum; ex amplo illo ceterorum omnium, tam spirituum, quam corporum complexu, aeternitatem ejusdem immensitatemque metimur, et quodammodo per unbram pervidemus: ita ex pondere eorumdem, numero et mensurà sapientissimam magni illius Architecti *providam*, numerosamque et mirè concinnam in eo cujuslibet rei harmoniam, mirari et suspicere licet, quae et primitus quamlibet universi huius partes, in modis planè modis, et seorsim, et compari cuius parti alteri, amicissimè devinxerit, et amicum hocce vinculum jugi sui influxu indivulsè servet et teneat: quo fit, ut in primam, vel praecipuum universi ornatum, et *scopus* decus, ipsa sapientiae lex et norma jure sibi arroget, definiat et circumscribat. Idem ille Opifex, mundi melioris origo, microcosmo, homini dico, qui mole quidem universo est inferior; natura verò et ratione longè superior; ab ipsi jam olim ejus infantia, similem ei legem congruè adquando indidit, nobilem illam, divinam, et ab aeternis illis virtutibusque in ipsomet Deo rationibus expressam; quae proinde tanto ceteris omnibus praestat, quanto rationale hoc animal, qui propria est, ceteris omnibus corporis eminent et antecellit: quo fit, ut homini inter omnia naturae cimelia, monile hoc sapientis ordinis et legis

maximo sit ornatu, pariter et commodo. Homini enim, qui rationale est animal, nihil aequè dignum est, quam rectam rationem, quasi datam sibi à Deo faciem, ubique viae ac vitae duce sequi, huius lege mores formare, honestas actiones colere, laedere neminem, Deo cultum, quem debeat, impendere; denique bene beatèque vivere. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, canit Psaltes Psal. 4. Porrò haec ethices documenta cum sint, utique ethicae humane naturae aequivam moderatricem et alictricem, principes inter scientias allegandum peractè censeret is, cui sanum à sanà naturà foret iudicium. Verùm, quia operante illo, qui primum hominem de primo integritatis, vitae et sapientiae culmine deiecit, Satanae spiritu, mortales vitiatate naturae semina sectantes, à recto vivendi tramite magis magisque suà sponte declinant, ipsique se sauciant in dies gravius, cum naturam protoplasti peccato sauciam, ipsi novis quotidè plagis additis planè liebant, convulserant et obruant (tanto luitur vetita cupido) eò factum est, ut fuscata, et nebulis errorum praestricta, sopita multis in rebus haec sapientiae cognitio faciat, in diesque perstringatur magis, quando majus semper majusque rationi velum cupidinis appetitus praetexit, iustaque laesi Numinis vindicta fit, ut poenales caecitates super illicitas cupidines spargantur; quo fit, ut sapientiae, ejusque legis ac dictaminis notio nunc magis quam ante sit necessaria; et tamen nobis, seu noctuis ad patulam solis lucem calligantibus, minus huiusmodi appareat. Quocirca Deus optimus et maximus, lapsus et errores hominum miseratus, ex alto misit sapientiam, ethicam, inquam, tum naturalem, tum sacram et divinam, ejusque doctores et magistros, qui hominibus verum suae legis ac virtutis iter monstrarent, illoque ipsis recto tramite ad felicitatem, beatamque in caelis vitam quasi manu deducerent. Quare sapientiae huius divina, est dignitas, aequè ac necessitati compar utilitas. Quod ut plenius et claris commoistrem, subjungam septiplex sapientiae encomium, ex septuplici sapientiae, sive ethicae profanae et sacrae parallelo deproptum. Si

enim ethica profana philosophorum orbi tanto fuit splendori et commodo, quanto erit ethica sacra et divina hagiographorum Salomonis et Siracidis, qui philosophos omnes tanto intervallo transcendunt, quanto angeli homines, viri pueros, fides rationem, gratia naturam, caeli terram, virtus caelestis terrestrem, res divinae humanas superant et transcendunt?

I. Prima ergo sapientiae, sive ethicae, laus est ab origine. Ethices naturalis origo est natura, nimirum, Deus, quatenus ipse, ut ille ait, est uti fortuna fortunans, ita et natura naturans, puta auctor et conditor naturae. Plato in Protagorà docet, artes illas, quae humanis servantur usibus, ut vitam hanc sanam et incommutabilem teneantur, ab hominum sagaci industria adinventas fuisse; illas verò, quae ad bene beatèque vivendum mortales quasi manu ducerent, altiore humanam habere originem, illisque potius quàm hominibus esse prognatas; ejus sententiam secutus Cicero lib. de Oratore, philosophiam, quam parentem omnium benefactorum, ac medicinam et culturam animi definat, matrem artium, et inventum deorum nuncupat, quia nimirum ipsa communis, aequè ac privatae vitae optima est magistra, sine qua nemo rectam rationem intelligat, nemo felicitatem assequatur; ideoque sapienter homini à Deo praecautum fuisse admirabile hoc sapientiae dono. Quare ad hoc excolendum oportere cuilibet, quantum negotia permittunt, philosophari, et hanc praecipuum vitae functionem ducere. Haec Plato de sapientia et ethica naturali.

Sapientiae verò, sive ethices supernaturalis et divinae origo est Deus, quatenus ipse est auctor gratiae, virtutis, gloriae, ceterorumque honorum supernaturalium et divinarum. In initio operis palmè praedicat noster Siracides: *Omnis sapientia, ait, à Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante eum*. Idem proclamat prius ethices sacrae doctor et scriptor. S. Job c. 28, v. 12: *Sapientia, inquit, ubi invenitur? et est inest locus intelligentiae? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terrà saeviter viventium. Abyssus dicit: Non est in me; et mare loquitur: Non est mecum. Non adhaeruit ei aurum, nec topazius, etc. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere à malo, intelligentia. Baruch verò eleganter et patheticè c. 3, 14: *Disce, ait, ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitae et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. Quis invenit locum ejus, et quis intravit in thesauros ejus? ubi sunt principes gentium, et qui dominantur super bestias? qui in avibus caeli iudant, qui argentum thesaurizant et aurum, et non est finis acquisitionis eorum? Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. Viam autem disciplinae ignoraverunt. Non est audita in terrà Chanaan, neque visa est in Theman, etc. Quis ascendit in caelum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus? Quis transfreta vit mare, et invenit illam? Non est qui possit scire vias ejus; sed qui scit universa, novit eam, et advenit eam prudentià suà; qui preparavit terram in aeterno tem-**

pore; qui emittit lumen, et vadit; et vocavit illud, et obediit illi in tremore. Stellae autem dederunt lumen in custodiis suis, et laetatae sunt; vocatae sunt, et dixerunt: Adsumus et taceamus ei cum juvenitate, qui fecit illas. Ille est Deus noster, et non existimabitur aliis adversus eum. Ille advenit omnem viam discipline, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post haec in terris visa est, et cum hominibus conversatus est. Quando, scilicet, Deus homo factus humanum os assumpsit, ut hanc sapientiam è caelis altatam homines doceret, et eructaret abscondita à constitutione mundi. Quocirca sapientia, quasi prima et princeps Dei filia, ita seipsam deprecatur Eccl. c. 24: *Ego ex ore Altissimi proditi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in caelis, ut oriretur lumen indeficiens; et sicut nebula texti ement terram. Ego in abyssis habitavi, et thronus meus in columnis nubis. Et Prov. 8, 22: Dominus possedit me in initio (Hebr. rescit, id est, initium, principium et principatus) vitam suam, autem quam quidquam faceret à principio. Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terram fieret, etc.*

II. Secunda huius sapientiae, sive ethices, positur ab ejus usu, commotis et fructu: naturalis enim format, componit, regit et dirigit actiones omnes naturales, tam proprias ejusque per ethicam propriam, quam communes, sive domi et familiae, per economicam; sive toti regno, vel republicae ad illam ritè gubernandum, per politicam. Tertium est illud Neoplatoni apud Ennium, *philosophos principes esse oportere*; quod mature perspicuus adeo adamavit Marcus Antoninus imperator, ut, cum poliam, dignissimam ethices partem, Lucio Voltiano praepotere didicisset, eique etiamnum existens imperator accuratè vacaret, philosophi cognomine gloriaretur. Antonium non ita multo post orbis monarcha secutus est Severus, qui eandem philosophiam à Serbitio Scavolo accepit. Post eum Alexander apprime hanc perdidit, utpote ejus tutor ac praepotere fuerit Ulpianus, ethices jurisque scientissimus. Denique magnus ille Trajanus, quo nemo Augustorum celebratur melior juris divini humanique, praesui avi imperatoribus, scientissimus, novique conditor, et antiqui custos, ait Victor, Nera-tium Jureconsultum, totius morali disciplinae peritissimum successorem sibi legit. Quid? quod imperator in Codice, ubi legum oracula firmat, philosophum se indignat? Porrò philosophi nomen communi jam usum multis datum disciplinis scimus; at olim cum ethico erat proprium: ceteri enim non philosophi, sed sophistae nomine censebantur: qui pirasi Aristoteles subinde usus, *Ille philosophus, ait, hoc diximus*. Ethicam intelligens. Qui verò in mentem venit, aliam ab hac Platoneum, quem in Tusculanis Questionibus sequitur Tullius, suà illà descriptione complexum, quae philosophiam, meditationem mortis, divinarum humanarumque cognitionem, similitudinem Dei statuit et definit; aut Senecam, quando philosophiam ait informare vitam, actiones regere, mores instruere? Hanc Persarum reges excoluisse argumento est, quod nullus apud eos eligebatur rex, qui non ante accuratè

magorum praecepta et disciplinam percipisset: quo factum, ut et ipsi reges magi essent, ac dicerentur, magosque domi, forsique ad latus à consiliis haberent ac circumdarent. Porro magi idem sunt, qui apud nos sapientes aut philosophi, ab Hebraea voce *הגה* *haga* appellationem sortiti, et apud Isaiam, in Hebraeo textu celebres: *haga* enim meditari, disquirere, contemplari Hebraeis notat, maximeque moribus tribuitur. Hinc identidem in Scriptura obvium: *Isi justi meditabitur sapientiam: in lege ejus meditabitur die ac nocte, etc.* Hebr. *haga*. Eapropter apud Xenophontem Socrates generosum et heroicum asserit ingenium, cui cordi sint disciplinae ethicae atque politicae, cui et Cyrus subscribit; imò vero censet, nulli convenire imperium, qui non melior sit iis, quibus imperat; melior vero qui erit, quisquis quid melius, quid honestius esse ethice non didicerit? Hæc demum inbuti apud Græcos *σοφιστῶν* et legislatorum principes, Draco, Lycurgus, Solon, respublicas constituerunt, servarunt, propagarunt. Huic insudarunt apud Romanos Numa Pompilius, Cassii, Scævole, Scipiones, Catones, adeoque pontifices, flamines, censes, dictatores, duces, omnisque magistratus, quando splendorem illum imperii, aquilisque late ab oriente in occidentum solem dominantes, disciplina morali et meruerunt, auctore S. Augustino; et verò hæc ipsa potius quam armis quaquaversum propagarunt. Quid, queso, Romana jura dilatavit magis quam prisorum illorum fragantia, justitia, temperantia, fides in diis et factis? Equid vero majorem iis venerationem, majestatem et apud omnes auctoritatem conciliavit? que majus imperio gloria, quam metuedos orbi faces æquitate, castitate, pietate in patriam, cives, amicos splendescere? Qui secus autumat, decusque bello magis quam virtute partum, audiat Romanae historiae parentem T. Livium, causas exurgentes declinantis que imperii in ipso operis limine vestigantem: Ad illa, ait, mihi per se quisque acriter intendat animum, que vita, qui mores fuerint, per quos viros, quibusque artibus domi militaque et partum, et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina, velut decedentes primò mores sequatur animo; deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coperint præcipites. Age jam, eodem dimetire circino moralis disciplinae dignitatem, et Romani limites imperii; ac discipe quantum illam esse oporteat, quæ cultu tanto fulgore radiant imperia; quæ neglecta, seu vivido fraudatâ succo, marcidâ evauescent et intereunt. Si igitur scientia hæc sui studiosum privatim publicèque illustrem efficit, si verò hominem Deo communionem quam maxime devincti, utique eam et philosophiam et sapientiam esse, atque adeò inter primas ejus species numerari necesse est.

Ex hoc naturalis ethices fructu et præstanti gradu facta, æstima quanta sacrae et divinae sit majestatis, pariter et utilitas; hæc enim actiones omnes per virtutes non tantum composuit, uti naturalis, sed et sacras facit ac divinas; similiter regimen reipublicæ sacrum facit ac divinum, ut subditos à regno terræ modico ad amplissimum coeli regnum traducat et

transcribat. Quocirca ethica, juxta ac virtus, ornamentis non eget, miracula non poscit; ipsa sibi ornamentum, ipsa miraculum est. Vidit hoc mortalium omnium, Dei judicio et oraculo sapientissimus Salomon, qui proinde optione sibi factâ à Deo, ut posceret quid vellet, non aliud poposcit quam sapientiam; poposcit et impetravit, non modò illam, sed et eam illâ opes, delicias, honores et gloriam, quibus omnes omnium seculorum reges longè superavit. Quia postulat, inquit Deus, sapientiam ad discernendum judicium; ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, ut nullus ante te similis tibi fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed et hæc, que non postulasti, dedi tibi, dititias scilicet, et gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis retrò diebus, 5 Reg. 5, 12. Causam à primâ sapientie origine et prospectâ assignat, Sap. 7, 25: Vapor, ait, est virtutis Dei, et emanatio quedam est claritatis omnipotentis Dei sincera; et idè nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius. Et, cum sit tua, omnia potest; et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituit; neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum luci comparata invenitur prior: illi enim succedit nox; sapientiam autem non vincit malitia. Mox, c. 8, sapientia fortitudinem, amplitudinem, regimen et imperium fusiis describens: Attingit, ait, à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hæc amati et exquisiti à juventute meâ, et quaesivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum forma illius. Generositate illius gloriatur, contubernium habens Dei; sed et omnium Dominus dilexit illam; doctrinæ enim est disciplina Dei, et electricæ operum illius. Et si divitiæ appetuntur in vitâ, quid sapientiâ locupletius, que operatur omnia? Si autem sensus operatur, quis horum que sunt, magis quam illa, est artifex? Et si justitiam quis diligit, labores hujus magnas habent virtutes; sobrietatem enim, et prudentiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus utilis nihil est in vitâ hominibus. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis scilicet præterita, et de futuris æstimat; scilicet versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum; signa et monstra scilicet antiqua sunt, et eventus temporum et seculorum. Proponi ergo hæc adducere mihi ad convivendum. Fructus verò quos ex sapientiâ certò consequatur se sperat, subjicit: Habebo, inquit, propter hanc claritatem ad turbas, et honorem apud seniores juvenis; et acutus invenitur in judicio, et in conspectu potentium admirabilis ero, et facies principum mirabantur me; tacentem me sustinebunt, et loquentem me respicient, et sermone meo plura, manus ori suo imponent. Præterea habebis per hanc immortalitatem, et memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam. Disponam populos, et nationes mihi erunt subditæ. Timebunt me audientes reges horrendi; in multitudine videbor bonus, et in

bello fortis. Inveniam in domum meam, conquiescam cum illâ; non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tadium convictus illius, sed letitiam et gaudium. Hæc considerans, pro eâ vel primitus intendâ vel cœlitus augendâ ardentem Deum invocat et supplicat, dicens: Hæc cogitans, quoniam immortalitas est in cognitione sapientie, adii Dominum et deprecatus sum illum, et dixi ex totis præcordiis meis: Deus patrum meorum, et Domine misericordia, qui fecisti omnia verbo tuo, et sapientia tua, constituisti hominem, ut dominaretur creaturae que à te facta est, ut disponat orbem terrarum in æquitate et justitiâ, et in directione cordis judicium judicet, da mihi sedium tuarum assistentem sapientiam, et noli me reprobare à pueris tuis, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancille tue, homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum. Nam, et si quis erit consunnatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur. Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum; et dixisti me edificare templum in monte sancto tuo, et in civitate habitations tue altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio; et tecum sapientia tua, que novit opera tua, que et affuit tunc eam orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis. Mitte illam de caelis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tue, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te; scilicet enim illa omnia et intelligit, et deducet me in operibus meis sobrius, et custodiet me in suâ potentia. Et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum justè, et ero dignus sedium patris mei. Aurea hæc oratio Salomonis à Spiritu sancto dictata, ejusque jussu ab eodem hoc fine nobis scripto est consignata, ut eam assidue pronuntiemus, similique affectu et spiritu à Deo sapientiam efflagitemus.

III. Tertiâ sapientiæ laus accedit ab auctoritate, puta ab ejus doctoribus et discipulis. De naturali res clara est, prisos philosophos ita ethice inter scientias polnam dedisse, ita ei mentem animique applicuisse, ut cætera parvi pendere aut negligere viderentur. Auctor est Xenophon, Socratem philosophiæ nomen soli morali dedisse. Idem solam mereri ethicam censuit Timon Pyrrhonius, et à nostris Lactantius Firmianus l. 5, c. 7: «Transemus, ait, ad Moralem, in quâ totius philosophiæ ratio continetur: ubi, si quid fuerit erratum, vita omnis evertitur.» Idem ibidem c. 15: «Seneca inquit: Philosophia nihil aliud est quam recta vivendi ratio, vel honestè vivendi scientia, vel ars recte vite agende. Non errabimus, si dixerimus, philosophiam esse legem bonè honestèque vivendi. Et qui dixit illam, regulam vite, suum illi nomen reddidit.» Porro Ariston Chius ita moralem solam amplexus est, ut cæteras philosophiæ partes tanquam noxias convelleret atque damnavet. Cicero verò in Tusculanis, ait Lactant. l. 5, c. 15, de eâ exclamat: «O vite philosophia dux, o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non

modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse cõpituisset? tu inventrix legum, tu magistræ morum et ac disciplinæ fuisti.» Atque ut hæc prima ab origine pandamus, videamusque philosophicum illud seculum, quod Anaxagora, Platonis et Aristotelis ætate deducit, universum præctiam hæc philosophiam secuti percoluisse; primi illi sophi (quos, ceu divinos, veneratur orbis) ethicam non ita explicatam, et in sua membra concinno ordine digestam, uti nos, sed in breves acutasque quasdam sententias, quas *γῶναι*; nuncupabant, arctatam tradebant, imitatio hæud dubiè nostrum sacrum Sapientem, qui ethice per proverbialia docet; easque, ceu oracula quædam, deorum etiam templis (quale illud *γῶναι* in Delphico) inscribebant. Tales fuere septem illi Græciæ sapientes, quos secuti sunt innumeri alii, poete præsertim, *Γῶναι* dicti, quorum bona pars usque hodiè manibus teritur: quo in genere pauca, sed divina scripserunt Epictetus Ponticus, Heraclides Speusippi et Aristotelis auditor, Zeno Stoicorum princeps, præsertim de perturbatione, et aliis plurimi. In hæc Gnologia tantum auctoritatis adeo plures Locos, ut Socrates apud Platonem Sparta recondite doctrine domicilium asserere non dubitavit.

Thales ergo Milesius, vetustissimus sapientum Græciæ, ut vult Tatianus apud Eusebium, quo tempore Judæi in Babylone captivi, Ezechiel et Daniele prophetæ utebantur, Cyro Persas, Romanos Tarquinio Prisco, Solone Atheniensis, Lydos Græcos regentibus; Thales, inquam, eum physicâ, tum ethicâ sapientiâ conspicuus, Gnologorum parens, Ionice scholæ principium dedit; cui, si credimus Laertio, successit, Anaximander, cujus auditor Anaximenes, quem subsecutus Anaxagoras, qui primus fertur primum illud beate vite principium, Deum, videlicet, quem ipse mentem, vel intellectum vocabat, esse mundi cunctarumque rerum opifitem, Græcos docuisse, hic Archelao Socratis præceptoris cathedram cecit; ejus cœvus Democritus, qui à magis et Chaldeis, quos Xerxes apud patrem ejus hospitium reliquerat, theologiam, moralem utique scientiam, didicisse perhibent. Archelam excepit Socrates, qui physiologia, ut curiosus magis quam necessarie aut utili valdeiciens, ad privatam civilemque vitam informandam, et ad beatitudinem cognoscendam atque comparandam omnes ingenii nervos intendit: id ejus scholâ prodit Sapientiam ille flos Aristippus, auctor scilicet Cyrenaice; Antisthenes Cynice; et quæcquid est Diogenes, vite hominumque sui ævi miraculum; Xenophon, politice facultatis princeps; Plato, Academicæ parens, cujus dialogi perique omnes sunt morales, quem secuti Speusippus sororis filius, Xenocrates, Polemon, Crantor, et Crates ille qui aurum, sapientiæ obicem ratus, abiecit. Cratem audivit Zeno Citicinus, Stoicæ disciplinæ caput, quæ multis in rebus, ut ait S. Hieron., Christianis moribus est quam simillima. Et verò id cernere licet in oribus scriptis atque sententiis, ut Cleanthis, Chryssippi, Possidonii, Epicteti, Catonis, Senecæ, cujus severam de vitis

disciplinam Nero discipulis non ferens, preceptoris sui carnificem existit. Zenoni equalis, et opinione adversus Epicurum, totum se vestigande felicique vite dedit. Atque erravit ille quidem, voluptatem hominis finem definiens, non tamen illam quam passim autunt, si Laetio credimus, quæ corporea est atque, populum morte, sensibus oritur, sed quæ animi sit, et cum virtute conjuncta, intellexit. Thaleti Milesio, *ab ipso*, et tempore par fuit Pherecydes Seyrius, qui, ut inquit Arist. 14 Metaph. c. 6, non fabulosè, more antiquorum; sed graviter et seriè philosophatus, primus immortalitatem animorum nostrorum, ingens ad virtutem cæbar, statuit et propugnavit; ejus discipulus Pythagoras Sanius, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam venit, Italica philosophia auctor, ejus discriminatum *Ypsilon*, virtutis et voluptatis fuit symbolum. Hujus sapientiæ tantum præjudicata valuit opinio, ut discipuli doctrinæ suæ rationem interrogati, aliam non redderent quam: *Ab ipso*, inquam, Pythagoras. Demum Aristoteles Peripateticorum antecessor, philosophiam eò perpulvit, ut que sparsim à veteribus, Socrate maxime, accepta, in scientiam methodicam, multa eliminans, rescans, annexis redegerit. Ille proinde in Alexandri, egonemote Magni, pedagogum est allectus, congratulante sibi, disique gratias agente Philippo patre, quod eo tempore natus esset Alexander, quæ formandis ejus moribus Aristoteles illi daretur præceptor; atque utinam præcepta Aristotelis per omnia factis expressisset. Porrò Aristoteles in logica, physica, metaphysica cæteris penè omnes philosophos, in ethica seipsum superavit; in metaphysica perit Aristoteles providentiam; sed quæ angustiis circumscripta, Deo aspergit labem: in ethica ad Eudemum de providentiâ ita explicat omnia, ut nulla causa sit, cur quædam post Aristotelem in hæc re, si naturale duntaxat rationis lumen spectes, Clementes aut Arnobios desideret magistros; in physicis ita statuit de animo immortalitate, ut videatur hæerere; in ethica ita hæret, ut videatur statueret; ac, ut unâ comprehensione definiam omnia, Aristoteles in physicis est homo, in ethica verò suis assecit videatur Deus. Quæ causa est, cur quidam exquisiti ingenii Italus, admirabilis præceptiones de ethica, politicis, economicis, quis scriptis Aristoteles puras, integras, et nulla externi erroris infectas habeculâ, semper in omni sermone dubitavit, in illis scribendis plusne haberet jurisconsulti, an sacerdotis; plus sacerdotis, an prophete; plus prophete, an Dei. Ita ille; sed nimis amplè et angustiè, hæc de profana sapientiâ.

De sacrâ nemini dubium est, eam præcepta de vitâ rectè instituentiâ divinitus accepta tradidisse, multis ante profanam seculis; nam quo tempore apud Græcos propè intans erat philosophia et sapientiâ, eo tempore apud Hebræos penè erat decrepita; novissimi enim quasi sapientiam et prophetarum apud Hebræos, Ezechiel et Daniel, cœcivi fuere antiquissimis, atque adeo primis Græcorum sapientibus, Thaleti, Soloni, Pherecydi, ut non mirere, si tantoperè laudata sit

philosophia Hebræorum à Theophrasto: quin et Aristotelem multa didicisse à quodam Hebræo post Josephum asserit Eusebius lib. 9 de Prepar. Evang. cap. 5; idque affirmat testimonio Clearchi peripatefici. Denique, ut revelatam sacrarumque theologiam; ita et naturalem, adeoque artium planè omnium originem ab Hebræis fluxisse, consentiunt Josephus, Justinus Martyr, Clemens, Eusebius, Cyrillus et Theodorus in libris et apologiis quas contra gentes hoc argumento ediderunt. E quibus omnibus, quam in hoc moralis philosophiæ lycæo jam inde ab initio, omni ætate, omni sectâ, ubivis gentium et locorum, philosophorum examina decurrerint, nemo non videt. Equidem id præcipuè præcis illis, tum poetis, tum sapientibus cæteris, studio et cura fuisse liquet, ut tum piogenio, tum ingenio, tum ratiocinando mortalium rebus consulerent, ac à vitis quidem et malis quoque modo averterent; ad bona autem et virtutes jacentia hominum ingenia excitarent, atque nunc hæc, nunc illæ, fluctuantes; maximam autem partem, quæ humanarum voluntates rerum est infirmitas, in deteriora propendulas ad honesti formam traducerent. Quocirca hæc ethica sapientiâ colli cepit primo mundi ævo, mox ab ipsâ ejus creatione, scilicet, ab Adam, Noe, Abraham, Loth, cæterisque patriarchis. Audi Sapientiam c. 10, 1: *Hæc ilium, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum à delicto suo, et dedit illi virtutem continendi omnia. Ab hæc ut recessit injustus in irâ suâ, per iram homicidii fratrem deperit. Propter quem, cum aqua deleret terram, suscipit iterum sapientiâ per contemptibile lignum justum gubernans. Hæc et in consensu nequitia, cum se nationes contulissent, scivit justum et conservavit sine querelâ Deo, et in filii misericordiâ formem custodivit. Hæc justum à peremptibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim. Primus verò ethicus doctor, qui eam scripto ad posterum transmisit, fuit S. Job, ut patet ex ejus libro hagiographo; ipse enim Mosem antecessit, et sub ultima Jacobi patriarchæ tempora vixit. Hunc secutus Moses Decalogum, cæteraque rectè vivendi præcepta, Dei ore in Sinâ accepta, Israël tradidit, Mosem post aliquot seculâ excepit David, regius Psaltes, qui ethicam elegant carmine pangit. Davidem patrum amplexus est filius Salomon, sapientiæ oraculum, qui licet physices, meta-physices, mathematicas, medicinas, omnisque literaturæ esset scientissimus; nulla tamen (quæ extant) nisi ethicas dogmata scripta posteris tradidit, idque quatuor voluminibus, Proverbis, Ecclesiaste, Cantico, Sapientiâ. Atqui hi omnes multis seculis omnes gentium sapientes et philosophos antecesserunt. Salomonis assecutor fuit noster Siracides, aequè ac propheta, ac post Christum Dominum quatuor Evangelistæ, S. Petrus, S. Paulus, S. Jacobus, S. Judas, qui Christi sapientiam, ethicamque christianam conscripserunt. Hos secuti è Græcis S. Basilis, S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, S. Athanasius, S. Ephrem; è Latinis S. Gregorius, S. Ambrosius, S. Augustinus S. Hieronymus, S. Bernar-*

das cæterique Patres, moribus Christianorum ad omnem virtutem efformandis, toto animo tam docendo quam scribendo incubuerunt.

IV. Quarta, eaque insignis ethica sapientiæ laus, illique propria, est ab ejus materiâ, argumento, officis. Naturalis enim hæc sunt partes et officia, quod sapientia rectè æquique sentina suscitaret, foveat, dirigat; quod voluptatem sensibilem, ut Circei et Sirenum scopulos, fugiendam doceat; quod faciem toti humana vitæ præferat; quod omnia ad gnomonem et perpendicularum rectæ rationis exigat; quod florida virtutum agmina mentibus inserat. Jam verò quis non perspicit, quam praxis secepi, actio speculationi, virtus eruditioni, honesta vita antestet doctæ et celebri? Quis non malit studiosam ex virtute vitam, quam altissimarum rerum ariflam et sterilem vestigationem? Cui non placeat magis in docta simplicitas, quam docta malitia? Quod si ita est, quid morali disciplina præstitis, quid antepositis? Præclara Aristoteles: Qui mentis, ait, iudicium sequitur, et mentem habet excitam optimèque constitutam, Deo charissimus est. Nam, si quam curam agit Deus humanarum rerum (agitat enim nostrum omnium sententiâ), delectatur eo quod existit optimum, et divinitatis participes, mente videlicet; nec non beneficiis ornât eos qui mentem amant et ornant, utpote rerum Deo gratam magni ducentes, et honesto opere decorantes; idèoque sapiens non potest non esse Deo charissimus, eoque nomine beatissimus. Neque verò id assequere, si philosophare tantum de cursu siderum, elementorum mixtionem universi ambitu; neque etiam si de ipsâ virtute eleganter disserentem audias, ejus officia negligas; quemadmodum plerique stolidè se bonos fieri autunt, haud assimilés agris medici præcepta studiosè excipientibus, cæterum nihil eorum usurpantibus; ut enim horum corpora minime convalescant; ita nec illorum animi per otiosam philosophiam emendantur; sed quod ethicus docet, manum operi admoventiam, qui virtutum usus paretur, qui vitis oblectantur, hoc reipsâ agendum est, hoc omni studio excutendum. Ad quod strenuè obeundum excitat vel sola inhonesti et turpitudinis facies, si subduta illecebrosa voluptatis larva, eam pressit nudam in ethica intinere; ipsa enim vel sola à vitio absterret; si ex adverso honesti et virtutis speciem, vultusque decorum comens contempleris, hæc enim naturâ suâ ad se allicit, et mirabiles excitat sapientiæ amores. Quemadmodum ergo in sole ditiis inambulantes colorem inde sibi conciliant, ita fieri non potest, ut qui non parergos, sed accurate intuitu moralem hanc palestram ingreditur, nisi distorto planè sit temperamento; in hæc civili et communi vitâ non moderatius agit, nec majus adhibeat studium in omni genere officiorum. Potuit tantum apud S. Ludovicum, Franciæ regum decus, blancæ matris impressa puero de peccati fœditate vox, imò lex, ut per omnem vitam lethalis criminis expers, nullo graviore scelere inter tot illecebros diademata regum commacularet. Non id poterunt scita philosophorum omnium, sapientiæ lex, certa æternaque scientiâ? Age, quis honesti studio-

sus, laudique avidus non sibi factos subjeci ignes sentiat, si legat cogitave, Darii matrem, Ephestionem per errorem quasi Alexandrum salutantem, atque applaudentem audiat Alexandrum: *Et hic Alexander est, ut amicitiam velut suavissimam vitæ consensionem colat? Quis non amicitia sanctionem hæc apud ethicos exosculetur: Amicus alter ipse? Quis, si ebrietas, voluntaria ipsi ab ethico compositus esse insaniam, eam non exhorreat? Quis eductus pecus esse qui vivit, ut edat, ut bibat; hominem, qui edit et bibit, ut vivat; temperantiæ non studeat? Quis patientiam non ambiat, si nullum nisi invito dolore iniuri posse, nullam nisi ab impatienti ponam oriri pervideat? Quis non effrenes animi motus compeccat, si verè magnum esse audiat animo dominari? ut*

Latius regnes avidam domando

Spiritum, quam si Libyam remotis

Gadibus inquit, et uterque Panus

Serviat uni.

Hæc in suggillationem nostri dicta sint, si non præstet fides, quod exhibuit infidelitas, ait S. Hieronymus in epitaphio Nepotiani. Si enim tanta docet, suadet et persuadet ethica naturalis, quid non persuadet supernaturalis et divina, quæ eò majores homini ad omne bonum stimulus facessat admovet, quod altius spectat objectum, altiorum habet finem, altiora docet officia? Fides, spes, charitas, pro objecto habent Deum. Quid non evincet, quid non audebit, quid non aggredietur summa Deus in fide cognito, excelsa per spem in Deum fiducia, celestis et seraphicum per charitatem Dei amor et ardor? Sancti, ait S. Paulus Hebr. 11, 35, *per fidem vicierunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt reprobationem, obtinuerunt ens leonum, extiterunt impetum ignis, effugerunt acies gladii, convalescerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, accepterunt mulierum de resurrectione mortuos suos; alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem; alii verò ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occasione gladii mortui sunt: circumierunt in melotis, in pellicibus caprinis, egentes, angustii, afflicti, quibus dignum non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et in cavernis terra. Contemplantur agones sanctorum virginum, certamina martyrum, martyria Apostolorum, labores ascetarum, vigiliis sanctorum episcoporum, austeritatem anachoretarum, et videbis quid quantumque possi Deo fides, spes et amor. Similis est religio, quam gentium sola docet Christianorum ethica, quæ proinde apud fideles duntaxat vera existat; apud infideles verò et philosophos, fucata et falsa, aequè ac penitentia, patientia, fortitudo, prudentia, temperantia, justitia, ceteraque virtutes, quæ apud solos Christianos verè sunt, apud gentiles apparentes et fictæ. Audi S. August. lib. 19 de Civit. c. 4: *Et, ait, veræ virtutes sunt, quæ nisi in eis, quibus vera inest pietas, esse possunt, non se profuturæ hoc posse, ut nullas patientur miseriam homines in oibus sunt. Neque enim mendaces sunt**

verae virtutes, ut hoc profiteantur; sed ut vita humana, quae tot et tantis hujus seculi malis esse cogitur misera, spe futuri seculi sit beata, sicut et salva. Unde et Apostolus: *Spe salvi facti sumus*, Rom. 8. Quanta ergo est laus patientiae, beneficentiae, fortitudinis, fidei, spei, charitatis, omnisque virtutis, tanta est et laus ethices; ejus enim argumentum, ejus studium, ejus palaestra propria est ipsa virtus.

Quid autem, qualis et quanta est virtus? Audi eam definiens philosophos; audi et theologos. Philosophi: *Virtus, inquit, est animi habitus, naturae modo et rationi consentaneus*. Virtus, ait Cicero Tuscul. 2, à viro appellata est: *vir autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio*. Lactant. de Officio Dei, in fine c. 12: *Vir dicitur, quod magis vis est in eo quam in femina; et hinc virtus nomen accepit*. Virtus enim est perferendum malorum fortis et invicta patientia; et quoniam fortitudo ceteris omnibus virtutibus antecellit, hinc factum est ut omnes rectae animi affectiones virtutes appellerent, ut quiddam vitio contrarium est, virtus appelleretur. Hinc virtus Hebr. vocatur *תומא*, id est, perfectio, integritas. Antisthenes dicebat: *virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulli re opus habere, nisi robore Socratico; virtutem enim esse armaturam, quae detrahi non possit*. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute praeditus nunquam non armatus est, eoque vivere non potest. Quare negabat sapientem vivere juxta leges ab hominibus institutas, sed juxta normam virtutis. Ita refert Laert. lib. 6. Isocrates ad Democanum asserit, *virtute nullam possessionem, nec honestatem esse, nec durabiliorem*. Epictetus apud Stobaeum serm. 1: *Anima, ait, delicta virtuti, similis est perenni fonti, cujus aqua est pura, imperturbata, dulcis, accepta, copiosa, ab omni noxa et pernicie aliena*. Seneca apud Lactant. l. 5, c. 12: *Una, cait, res est virtus, quae nos immortalitate donare possit, et pares diis facere*. Valer. Max. lib. 5, c. Nichil, ait, est, excepta virtute, quod mortali manu et immortalis animo dari potest. Sophocles in Eriphyle: *Virtus sola constans perpetuaeque est possessio*. Silius Ital. lib. 2:

*Explorat adversa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.*

Juvenalis, satyrâ 8:

*Tota licet veteres exornent undique cereâ
Atria; nobilitas sola est atque unica virtus.*
Arist. 4 Ethic. c. 9: *Virtutis merces ac finis, ait, optimum quiddam est, divinum et beatum*. Idem lib. 9, c. 4: *Est virtus, et vir bonus, mensura rerum omnium*. Socrates; *Virtus, ait, est statua quaedam in sua basi*. Lyricus in Laudibus virtut. *o virtus ardua laboriosa generi humano, pulcherrima vitae inventio! Tuam, ô virgo, ob venustatem etiam mori, in Graecia optabilis habetur mors, ac labores vehementer et indefessus perpeti. Talem pectori inseris fructum immortalem, auro potiorum. Tuâ verò gratiâ Hercules Jove satius, Ledaëque filii multa perpressi*

sunt, suis factis quid possint declarantes. Seneca in Epist. *Omnia beneficia in luce se collocari volunt; sed nullum theatrum virtuti conscientia majus est*. Quomodo minuta lumina claritas sibi obscurat, sic dolores, molestias, injurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari. Cicero Tuscul. ult.: *Virtus omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens casus contemnit humanos; culpâque omni carens, praeter seipsam nihil censet ad se pertinere*. At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam; quae nisi sint, sublata virtus est. Atqui, si in virtute satis est praesidium ad bene vivendum, satis est etiam ad beatè; satis enim est, certè in virtute, ut fortiter vivamus: si fortiter, etiam ut magno animo, et quidem ut nulla re unquam terreamur, semperque sinus invicti, ut nihil possiteat, nihil desit, nihil obstat; ergo omnia profuenter, absolutè, prospere; igitur beatè. Satis autem ad fortiter vivendum, virtus potest; satis ergo etiam ad beatè. Denique virtus amicit subditos, amicit et supernos.

Quid est virtus? Audi Christianos, audi theologos. S. Augustinus lib. 2 de lib. Arb. c. 18 et 19, docet virtutes esse maxima bona. Adde: *Virtutibus enim malè utitur, ceteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bonè, sed etiam malè quisque uti potest*. Ideo virtute nemo malè utitur, quia opus a virtute est bonus usus istorum quibus etiam non bonè uti possumus. Nemo autem benè utendo, malè utitur. Idem lib. 1 de Civit. c. 15, ait virtute beati tam civitates quam homines. Et lib. 5, c. 12: *Virtus, ait, via est quâ bonus nititur ad gloriam, honorem, imperium*. Hinc Romani conjunctissimas constituerunt aedes virtutis et honoris, pro diis habentes, quae dantur à Deo. S. Ambrosius in Officiis: *Bonus circuitus est, si justitia quaerit, prudentia invenit, fortitudo vindicat, temperantia possidet, ut justitia sit in affectu, prudentia in intellectu, fortitudo in effectu, temperantia in usu*. Lactant. lib. 7, c. 10: *Vitia, ait, commotiones et perturbationes animi sunt; virtus è contrario, lenitudo et tranquillitas animi est, quia vitia temporaria, et brevia sunt; virtus perpetua, et constans, et par sibi semper; virtus nunquam, nisi morte, finitur*. Idem lib. 6, c. 4: *Una est igitur virtutis ac honorum via, quae fert nos, non in Elysios campos, ut poetae loquuntur, sed ad ipsam mundi arcem*.

At læva malorum

Exercet penas, et ad impia tartara mitti.
Nihil ergo virtute nobilius, nihil utilius, nihil potentius. Ipsa est adamans indomabilis, qui omnia domat: ipsa est palma, quae contra omnia pondera cluctatur, et comam attollit.

*Arx est ipsa sibi virtus, ipsa eruit arcem;
Ipsa feras hominemque domat: non horret inermis
Ire per hostiles caecos, inimicæ castra.
Asside ridentem Siculi mandata tyranni*

Zenonem, et regis versos in vulnera ciees.

*Regulus ad Libycas iterum freta navigat arces,
Impavidumque caput gravia ad tormenta reportat.*

Prætereo Christi passos immania testes

Finera, Laurentique ignes, Paulique catenas.

S. Chrysostomus, hom. 6 in illud: *Modico vino utere*: *Non sic, inquit, flammæ natura in materiam delapsa, vitia semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucos lapsus animas, ulterius procedendo omnes implere potest*. Philo lib. de Plant. Noe: *Sicut sol, inquit, oriens totum cælum radiis illustrat, sic virtutes suis in hominem radiis, postquam mentem penetrant, totam eam reddunt lucidissimam*. S. Basilus in Psalm.: *Flamma, inquit, quæ à proprio fumo supprimitur, aditum liberum non habet; sed circa illum volvitur: sic et virtute animas dirigente, tabescere, dejicere à magnis turbationibus non contingit, cum nullum ad exteriora respirionis exitum habeant*. Thalsius ad Paulin.: *Sicut, inquit, anima corpus secundum naturam vivificat, ita et animam virtus et scientia*. Agapetus ad Justin. imper.: *Sicut qui scalas conscendere cœperunt, non prius desistunt ab ascensu, quam supremum attingerint gradum; sic virtus studiosus semper altius scandendo excitabitur*. Id plenius docet noster Siracides, qui adeo exactè omnium virtutum officia persequitur, ut inde cognominatus sit *παραγέρτης*.

V. Quinta ethices laus accedit à contrario, puta à vitio quod ipsa castigat, ejusque erroneum de agendis iudicium corrigi et emendat. Sicut enim moralis hæc disciplina vim animi torpentem ad omne honestum rectumque extimulat, ita et vim animi cognoscentem dirigit et illustrat, ut, quid in moribus verum agendumque, quidque sequi ac deligere debeat, sciat et morit; facilis enim hic, olim præsertim, lapsus, quando mens iter hoc non ita tritum ingressa, cupiditate in malas ruente voluptates occæcata, aut in devium acta, illius ambitu, quæ mirè animum mentemque perurget gloria, in turpes prolapsa labes exitium sibi conscivit. Quocirca rectè ait Horat. lib. 4 Epist.:

Virtus est vitium fugere, et sapientia prima

Stultitiæ carnisce.

Et lib. 3 Carminum:

Virtus repulces nescia sordidæ

Intaminatis fulget honoribus.

Hic ergo Lucretianus damnabit pudicitiam, quod infamiae, quam minabatur adulter Sextus Tarquinius, fidem conjugii posthabuerit; damnabit et conscientiam, quod injuriæ jam passæ impatiens manus sibi intulerit. Laudibus verò Susannam efferet, quod vitam et famam potius quam puritatem alexæ subjecere maluit. Hic omnes illi necis proprie rei peragentur, qui sine summi imperatoris jussu stationem suam deseruere, et infamiam facinoræ honorem morte propria expiare vel parere saterunt. Hic veritas poenas exigit ab eis qui mendacio fortunis, gloriæ, vel etiam vite patrocinium quassivere. Contra verò heroica virtus sua hic monstrabit officia, et ad omne decus et laudem prælucebit. Hic Galienus imperator laudabitur, quod in im-

S. S. XVII.

storem gemmarum sibi injurium, ad leonem possessum, in theatro publico eponem immiserit, leni hæc censurâ per præconem et fraudem castigans, et noxam sibi factam clementer indulgens: *Imposturam fecit, imposturam passus est*. Hic contentia palmam dabit virginibus, quæ eximiam specie complurimum sollicitantem oculos vulneribus fœderunt, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluerunt. Hic Socrates infractum docebit animum, si mors veritatis causâ sit appetenda; minisque vel calumniis exterorum aut domesticorum movellitur, etiamsi malum amplexus necessarium, furante Xantippe, tonitrua sæpe in pluviam desinat. Nimirum hæc sapientia, hæc ethica efficit ut homo non jam sensibus voluptatque deditus, sui aliarumque rerum servus, suis cupidinibus, seu vitio famulatur mancipium; sed ut sui rerumque omnium dominus, omnia sibi subdita calcet, ac caput imperterritum omnibus efferat, ut, etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum feriant ruina. Quocirca philosophi illustrata hæc titulum elogii ethicae dederunt. Cicero eam indigitavit *expultricem vitiorum*; alii, *philosophiam morum*; alii, *satricem virtutum*; Quintilianus, *actionum magistrum*; Varro, *naturæ ornamentum*; alii, *affectionum dominam*; alii, *gratiæ fundamentum*; alii, *reipublice formam, animi animam, theologicæ manum, fontem jurisprudentiæ*; Arnobius denique, *florem divinitatis*. Ethica enim, ut à Deo promanet, ita ad Deum redit, suosque assecas reducit. Audi Epictetum ad Arrianum: *Oportet, inquit, ut omnia principia, quasi converso orbe, redeant ad unum principium, omnia pulchra ad unum pulchrum, omnia vera ad unum verum, omnia bona ad unum bonum, omnia divina ad unum Deum, omnia una ad unum iter unum. Nam unitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem sunt, unum sunt*. O stuporem! Verba hæc sonant Evangelium, non philosophiam moralem. Divinius Trismegistus, qui, dum derivat omnia ex mundo in Deum, ex Deo in mundum, dum colligit ex effectis facultatem, ex ordine divinitatem, ex multitudine unitatem, hunc Architectum appellat mundi patrem, principem, gloriam, naturam, finem, necessitatem, actionem omnis facultatis, facultatem omnis actionis, solum sanctum, solum non natum, solum in quo sola æternitas, solum per quem solus mundus, soli totum, toti solum, expertem nominis, meliorem omni nomine. O divinitatem! In tuo tunc, Trismegiste, non tam ore videtur habitasse Plato, quam in pectore Paulus. Quid Socrates? Non satis illi fuit verbo fateri unum Deum: volebat consignare suo sanguine. Etiamne moralis philosophia edit nobis martyres? Utique Socrates pro ethica, Deique unius cultu occubuit. Martyr ergo fuit, non fidei, sed nature; non gratiæ, sed ethicae et philosophiæ.

Longè verùs et sincerius, ethica sacra et christiana castigat non tantum vitia quælibet, quantumvis occulta, quantumvis minuta, sed et ipsam philosophorum ethicam ac virtutem; hæc enim damnat vanitatis vanæque gloriæ, quæ ipsis unius fuit virtutis stimulus, unus labo-

rum finis et merces; atque ex adverso docet virtutem in se non spectare nisi bonum honestum: extra se non spectare nisi Deum; Deique laudem et gloriam. Ita Diogenem, quasi gloriæ animal; ita Platonem, Soeratem. Aristoteles, quæ popularis auræ mancipia redarguit S. Paulus, dum ait: *Mihi pro mitiano est, ut à vobis iudicet, aut ab humano die; qui autem me iudicat, Dominus est, etc. qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique à Deo, 1 Cor. 4, 5. Et: Qui gloriatur, in Domibus gloriatur; non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat, 2 Cor. 10, 17.* Ita ethica christiana castigat et emendat philosophicam, quod ignoravit virtutes theologicas, fidem, spem, charitatem, æque ac religionem; quod nescierit quid sit humilitas, quid poenitentia, quid paupertas spiritibus, quid vera virginitas; quod censuerit virtutem non à Deo menti inseri, sed propriis naturæ virtutibus parari; quod non aliud virtutis præmium; quam temporariam hominum laudem statuerit, cum longè majora et ampliora ethices ac virtutis sint merita. Audi Sapientiam c. 10, 10, et in patriarchis Jacob, Joseph, Moise et Hebræis demonstrantem et celebrantem: *Hæc (Sapientia), inquit, profuam iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum; honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. In fraude circumventientium illum assuit illi, et honestum fecit illum; custodivit illum ab inimicis, et à seductoribus tulavit illum; et certamen forte dedit illi, ut vinceret et sciret quantum omnium potentior est sapientia. Hæc venditum justum non dereliquit; sed à peccatoribus liberavit eum; descenditque cum illo in fossam, et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni; et potentiam adversus eos qui eum deprimebant; et mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, et dedit illi claritatem æternam. Deinde totius Hebræi populi libertatem sapientia assignans: *Hæc, ait, populum justum et semen sine querelâ liberavit à nationibus, quo illum deprimebant. Intraivit in animam servi Dei, et stetit contra reges horrendos in portentis et signis; et reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in viâ mirabili, et fuit illis in velamento dicit, et in luce stellarum per noctem. Transtulit illos per mare Rubrum, et transevit illos per aquam nimiam; inimicos autem utrorum demersit in mare, et ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum, et decantaverunt: Domine, nomen sanctum tuum, et victicem manum tuam laudaverunt pariter, quoniam sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.**

Censuit Mercurius Trismegistus, teste S. Aug. lib. 8 de Civit. c. 25, homines posse deos facere per artem quamdam arcanam, et hos ergo, ait, spiritus invisibiles (demones) per artem quamdam visibilibus rebus corporalis materie copulare, ut sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata et subdita simulacra; hoc esse dicit deos facere, eamque magnam et mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem.

Acriter hoc perstringit S. August. : «Nescio, ait, quomodo illâ obscuracione cordis ad ista delabatur, ut diis quos confitetur ab hominibus fieri, semper velit homines subdi, et hæc futuro tempore plangat auferri, quasi quidquam sit infelicis homine; cui sua figmenta dominantur, cum sit facilis fieri deos colendo quos fecit, ne ipse sit homo, quam ut per ejus cultum dii esse possint, quos fecit homo. Citius enim fit in homo in honore positus, pecoribus non intelligens (comparetur, quam ut operi Dei ad ejus imaginem factus, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter merito homo deficit ab illo qui cum fecit, eum sibi præficit ipse quod fecit.

Seneca taxat et ridet idola; censeat tamen ea esse colenda ob morem receptum, ut ea colens hæc cultum in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: «Quæ omnia sapiens servabit (tanquam legibus jussa, non tanquam diis grata.) Merito Senecam culpât S. August. lib. 7 de Civit. c. 10: «Sed iste, ait, quem philosophi quasi liberum fecerunt, tamen quia illustris populi Romani senator erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat, adorabat, quia, videlicet, magnum aliquid cum philosophia docuerat, ne superstitiosus esset in mundo; sed propter leges civium, moreque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in teatro, sed imitaretur in templo; eodammodo veritatem adorabat, quia, videlicet, ageret, ut eum populus veraciter peragere existimaret.

Stoici dicebant sapientis esse seipsum occidere, eum ea ingravit mala, quæ non possit, vel quæ non deceat esse sustinere, ut Cato se occidit et animi infirmitate et molitie, ne in manus Cesaris veniens, probro esset et ludibrio; et tamen idem pariter dicebant, sapientem esse beatum, nec quidquam mali ei accidere posse, quod eum miserum efficiat. Carpit hoc S. Aug. 19 de Civit. c. 4; irridens enim exclamat: «O vitam beatam, quæ ut finitur, mortis quærit auxilium! Si beata est, maneat in ea; si verò propter ista mala fugitur ab eâ, quomodo est beata? aut quomodo ista non sunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum, eandemque fortitudinem non solum sibi cedere, verum etiam delirare compellunt, ut et eandem vitam dicant beatam, et persuadeant esse fugiendam? Quis usque adeo cæcus est, ut non videat quod si beata esset, fugienda non esset? Sed, est propter infirmitatis pondus, quæ premitur, hæc fugiendam fateantur, quid igitur cause est, cur non etiam miseram tractâ superbiæ cervicæ fateantur? «Utrum, obsecro, Cato ille patientiâ, an potius impatientiâ se peremit? Non enim hoc fecisset, nisi victoriam Cesaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? «Nempe cessit, nempe succubuit, nempe usque adeo desperata est, ut vitam beatam derelinqueret, desereret, fugerit.

Aristoteles, lib. 7 Polit. c. 10, censet filios mæcos, cæcos, surdos, etc., esse abjiciendos; et si quis prole, quam alere nequeat, gravetur, procurandum abortivum. Circa expositionem, inquit, vel educationem filiorum

«lex sit, nihil orbatum naturâ fore educandum. In aliis verò, si mores institutio civitatis prohibeant natos exponere, ac multitudine tanta prolis alicui contigerit, ut duplicatus sit filiorum numerus (nam si definitus esse debet), ad multitudinem nimiam evitandam, antevire oportet ut non concipiantur; «Uterius prohibetur Seneca lib. 4 de Irâ, c. 15: «Portentosos foetus extinguimus, ait; liberos quoque, si debiles monstruosque edii sunt, mergimus; non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Vide Justum Lipsium Centur. 1 ad Belgas, epist. 85, ubi Romuli, Quintiliani, et aliorum similes sententias recitat. Hæc omnia homicidii et infanticidii, imò parricidii, damnant Tertull. Apol. c. 9: «Homicidii, ait, festinatio est, prohibere nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: homo est, et qui est futurus, et fructus hominis jam in semine est.» Et S. Ambr. lib. 5 Hexam. c. 48: «Divites, ait, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero pro prios necant foetus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extinguunt: prius aufertur vita, quam traditur.» Denique S. Augustinus, lib. 4 contra Julian. cap. 5, multis docet in infidelibus nullam veram, id est, plenam, et omnibus numeris absolutam esse virtutem: «Ego dixi, ait, pudicium non veraciter dici, qui non propter Deum veram communis fidem conservat.» Et mox: «Quomodo verâ ratione pudicum corpus asseritur, quando à vero Deo ipse animus fornicatur? Juxta illud Psal. 72: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.*» Et inferius: «Sed absit, ut sit in aliquo vera virtus, nisi meritis justis. Absit autem, ut sit justus verè, nisi vivat ex fide; justus enim ex fide vivit. Quis porro eorum qui se Christianos haberi volunt, nisi soli Pelagiani, justum dixerit infidelem, justum dixerit impium, justum dixerit diabolo mancipatum? sit licet ille Fabricius, sit licet Fabius, sit licet Scipio, sit licet Regulus.» Citat deinde Pythagoram et Platonem, «qui multo excellentiore ceteris philosophiâ nobilitati, veras virtutes non esse dicebant, nisi quæ menti quodammodo imprimuntur à formâ illius æternæ immutabilisque substantiæ, quæ est Deus.» Et mox: «Quomodo sunt verè justî, quibus vilis est humilitas vici justî? Quomodo est in eis vera justitia, in quibus non est vera sapientia? Porro, si veram justitiam non habent impii, profecto non alias virtutes, comites ejus et socias; quia, eum non ad summum referuntur auctorem dona Dei, hoc ipso malis utentes efficiuntur injusti. Veram virtutem vocat S. Augustinus eam quæ ducit ad salutem et beatitudinem celestem, qualis est christiana fidelium, quæ proinde falsam gentium castigat, format, perdit.

VI. Sexta ethica laus obvenit à ceterarum scientiarum primatæ ac regimine: Sextus Cheronæus scepticæ familiæ philosophus, variâ et elegantî similitudine, quantum ethica ceteris philosophiæ partibus præset, ostendit, et quasi intuendum oculis subjicit: «Philosophia, inquit, similis est aræ muro cinctæ, et omni fructuum genere luxurianti, in quâ parietum firmitas

«refert logicam, arborum proceritas physicam, fructuum suavitas ethicam.» Rursum: «Si philosophiam ovo componas, testa, sive cortex, representat logicam, albumen physicam, vitellus ethicam.» Pulchrius vero Possidius philosophiam animalî persimilem dicitabat; sanguinem et carnibus respondere physicam, ossibus et nervis logicam, animæ ethicam. Quantum ergo anima antecellit carni et ossibus, tantò ethica antecellit physicæ et logicæ.

Rursum ethica, sicut omnes hominis actiones, ita et omnia ejusdem studia ac scientias dirigit ad summum finem, naturalis ad naturalem, supernaturalis ad supernaturalem. Quocirca theologia, quæ disciplinarum omnium est princeps et regina, medulla est moralis. Primâ S. Thomæ parte agitur de attributis, virtutibus et moribus Dei et Angelorum; secundâ de virtutibus et vitis hominum: priore enim ejus sectione disputatur de hominis beatitudine, voluntario, libertate, electione, consilio, prudentiâ, vi concupiscibili et irascibili, habitibus, passionibus, peccatis, legibus, ac gratiâ; posteriore, de fide, spe, charitate, justitiâ, ceterisque virtutibus. Tertiâ theologiæ parte agitur de Christo, ejusque dotibus, virtutibus et sacramentis, quibus ipse nos à vitis purgat, virtutes inserit, et ad beatam felicitatem perducit. Atque, ut reliquas artes et disciplinas præteream, jurisprudentia, quæ in republicâ clavum tenet, eamque regit et moderatur, adeò nititur dici, adeò eam sibi incorporat, ut qui hæc sustulerit, illam ediscerit. Quâ ratione, quæso, jurisconsultus sese optimis ornabit moribus, honeste vivet, alterum non ledet, si hæc sapientie partem, quæ mores fingit, non calleat? Quid verò, si republicæ gubernaculis admoveatur, in republicâ se dignum fecerit, si politicam, tertiam ethicæ partem, ignoret? Quid denique de æquo, hono, honesto, justo, injusto, sive à causis, sive à consiliis sit, sine ethica disseret? Quid enim est aliquid jurisprudentia, quam justî et injusti scientia? Ut non sine ratione perique jurisprudentiam, partem philosophiæ illius, quæ à moribus formandis nomen habet, autument. Unde enim, quæso, jurisconsultus æqui, boni, honesti rationes derivabit, nisi ex Platoni legibus, nisi ex ethicis Aristotelis, vel ipsi undecumque morali disciplina? ex quorum scriptis veteres jurisperiti multa adeò depromperant, ut, si omnia suis reddantur auctoribus,

Mores concutula risum

Furtives mdata coloribus.

Quî verò suis quemque pinget coloribus, improbos arcæcet, probos defendet, nisi virtutum vitiorumque rationes et formas ex ethica dispexerit? Ut urgente hæc veritate adæti, jurisprudentiam ethicæ politicæ maximè subtilatam esse, indeque sua petere principia, ut à physica sua petit medicus, ipsi æque jurisperiti consentiant; neque enim imperatorum iudicium auctoritate firmâris leges, nisi et auctoritatem justitiâ, ejusque principis subnixam doceas. Id ad oculum videremus, si veteres juris codices exstarent, nec eos magno illius damno concernerent illi qui ex Jus-tinianæ Pandectas confârunt. Quare adeò juris-

prudētia ethica innoxia et connexa est, ut illi planē subalterna, ex ejus principiis, velut fontibus, scita sua, et leges velut rivulos, educat. Hinc est ut ethicus et jurisconsultus eodem se referant, dūm, quas de virtutibus et vitiiis notiones universas in doctrinae formam includit ethicus, illas jurisconsultus locorum, temporum, negotiorum, personarum regionibus et cancellis percommōdē ad usum includit et circumscribit. Ethicus praescribit scelus vindicandum; jurisconsultus hanc regulam ad certam poenam revocat. Ethicus ponit legem, ut parentes curent filios; jurisconsultus mulctat eum qui filii non vult esse curator. Ethicus commutante ponit mediam inter lucrum et damnum; jurisconsultus ex hoc notione fonte conventiones justas, mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptionem, venditionem, locationem, conductionem, tanquam rivulos, deducit. Ethicus edisserit summum jus esse summam injuriam; jurisconsultus ad hujus praecēpti normam temperat legem, ne sanguine pietur mors, quam amico inferi iuvit. Ethicus docet aequitatem non esse contrariam juri, sed iurē meliorem, dūm, quod tacet jus, aequitas loquitur; jurisconsultus hinc colligit nihil facere contra legem non occidendi, qui majestatis violatē reis poenam irrogat securis. Porro, ut ex multis pauca delibem, quae sunt per totum juris corpus dispersa et fusa, ea si conferas cum moralis philosophiae praecēptionibus, videbis clarē philosophiam (quae morum proficitur conformationem) esse quamdam quasi naturae thesīm, et hujus thesīs jurisprudentiam esse hypothesin. In quam sententiam videtur ivisse pedibus Ulpianus, dūm 1. *Jus civile*, ff. de just. et jure, post pulchram de jure civili disputationem uberi filo praetextam, tandem statuit jus civile nihil aliud esse quam juris naturalis, id est, moralis philosophiae, quamdam moderationem.

VII. Septima et maxima ethicae laus est a fine et scopo, puta a beatitudine, ad quam suos asseclas recto virtutum tramite deducit et perducit. Nemo est tam demens quam cupiat beatus esse et felix; nemo est tam barbarus, cujus non gestiat animus, si felicitatis cogitatio et spes mentem subeat, si ejus potuēde via et ratio ostendatur. Ostendit eam ethica. Cleombrotum (quem S. Augustinus nuncupat Theobrotum), lecto Platonis Phaedone, ubi de immortalitate animae disputat, se praecipitem de muro, illicite quidem et perversē, delisse tamen, atque ita ex hac vitā emigrasse ad eam quam creditit esse meliorem, auctor est idem S. August. lib. 1 Civit. 22; unde de eo canit Callimachus:

*Dixisti moriens, Ambraciota puer:
Nullum in morte malum credens; sed scripta Platonis*

Non ita erant animo percipienda tuo.
Ejusdem felicitatis amore violentas sibi manus intulisse Cleanthem, Chrysippum, Zenonem, Empedoclem, Catoem Uticensē, memorat Lactant. 5 In sit. c. 18; nimirum, a Zenone immortales animas, et inferos, ut sentit S. Hieron. in cap. Daniel., didi-

cerant. Cicero verō lib. de Senect. : « Cum tanta, inquit, celeritas animorum sit, tanta memoria praeteritorum, futurorum providentia, tot artes, tanta scientiae, si michi persuadeo non posse eam naturam, quae res eas continet, esse mortalem. » Et anhelus ad beatam vitam : « O praeclearum, ait, diem, cum in illud animarum concilium proficiscar, et cum ex hac turba et colluvione discedam ! » Nimirum ex Platone subobscura quaedam et ambigua de futuris animarum premiis et suppliciis hauserat. Cujus commentator et interpretes Macrobius ex Platone geminam statuit poenam hominum : primam descensūs, quo purgantur animae, et ad Lethaeum deducantur flumen, ut inde oblivionem praeteritorum malorum bibant, et ad supra conscendant. Hinc eas, ut canit Virg. 6 Aeneid.,

*Lethaeum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet, immemores supra ut convexa revidant.*

Alteram deorum in Capricorno, quae pateat ad lacteum in signifero circulo, qui locus beatorum sit, quo priusquam pertingant, per erraticas errare stellās, ut in Saturno sapientiam, in Jove agendi vim, in Marte ardorem animi, in sole sentiendi opmandique facultatem, in Venere voluptatum sensum, in Mercurio interpretandi vigorem, in lunā vim augurandi nanciscantur. Commentum risi et sibilis dignum : cui similis est illa Pythagorae metempsychosis, qui merito vel demerito animarum, illas post mortem in alia nobilia vel ignobilia transmare corpora opatus est, commentus se Euphorbum militem fuisse, et Trojano bello à Menelao caesum :

*Ipse, ait, ego (nam memini) Trojani tempore belli
Pantoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Haesit in adverso gravis hasta minoris Atridae.*

Ovid. 15 Metamorph.
Insulsa haec, et quae philosophus cœtu suo indigna contemnat; at quantos suspensa futurorum spes, et perennis animae opinio, multis licet contaminata fabulis, asseclis eorum admovit stimulus, ut indomitas animi libidines, cœu ferocitatis equi impetus, edomare conarentur et mansuefacere, quo rationis frenum admitterent, ejusque ductum non detrectarent !

Quid ergo Christianis ethica non persuadeat, quando jam defaecata planē, certissimisque fidei subnixā principiis, nil, ubi erret, timeat? quando virtutis callem non sublustrem, sed praefulgidum edocet? quando animum nunquam interiorum turbarum, sed in omne ævum beatissimā vel miserimā sorte perduraturum, tam clarē, quam solem hunc nobis praeducere demonstrat? quando veram hominis beatitudinem, non in terrā, sed in cœlo, non in creaturā quāpiam, sed in ipso Creatore, ejusque per visionem et amore possessione consistere, ut ipsomet Deo, ejusque bonis omnibus fruamur et beemur, certū liquidū ostendit? Ignorantur id philosophi; aliquid tamen de eo per rimam vel umbram perspexerunt. Hinc illud Sibyllae apud Virgil. 6 Aeneid. :

*Facilis descensus Averni;
Sed revocare gradum, superasque eadere ad auras.*

*Hoc opus, hic labor est : pauci, quos æquus amat
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere.*

Censebant illi homines ethicae et virtutis deorum post mortem cœlum conscendere, ibique in deorum numerum et consortium transcribi; imō nonnulli non alios putabant esse deos, quam qui heroicis virtutum actibus, divinitatis nomen et famam sibi parassent. Ita Ovidius lib. 1 de Art. :

Munus habe cœlum, cælo spectabere sidus.
Seneca in Octaviā :

*Hæc summa virtus, petitur hæc cœlum via.
Sic ille patriæ primus Augustus parens
Complexus astra est.*

Et rursum :

*Virtus mihi
In astra, et ipso fecit ad superos iter.*

Idem in Herc. Oetæo :

*Nunquam Stygias fertur ad umbras
Incluta virtus : viri te fortes :
Iter ad superos gloria pandit.*

Plinius in atheismum vergens lib. 2, c. 7 : « Quisquis, ait, est Deus (si modō est alius) et quicumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui. » Et inferius : « Deus est mortali juvare mortalem, et hæc ad æternam gloriam via. Hæc proceres iere Romani; hæc nunc celesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector, Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus reterendi bene merentibus gratiam mox, ut tales numinibus ascribantur. Quippe et omnium aliorum nomina deorum, et quae supra retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis. Jovem quidem, aut Mercurium, alterve alios inter se vocari, et esse celestem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur ? » Hæc ille Deum Numenque ignorans.

Longē verius, sublimius et divinius theologi, ipsum Deum Numenque certissimō statuētes, illud ipsum sapientiae ac virtutis præmium assignant. Audi S. August. lib. de Quantitate animæ, in fine : « Virtutis præmium est Deus. » Audi Regium Psaltem : *Domine, apud te est fons vitæ; et in lumine tuo videbimus lumen*, Psal. 36, 40. *Ut sit Deus omnia in omnibus*, ait Paulus, 1 Cor. 15, 28. Audi S. Joannem, epist. 1, c. 5, 2 : *Charissimi, nunc filii Dei sumus; et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eam sicuti est*. Et Apocal. c. 21, 22, describens celestem beatamque Jerusalem : *Templum, ait, non vidi in eā. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in eā. Nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. Quocirca merito exclamā S. August. serm. 1 in Festo omnium sanctorum : « O verē beata mater Ecclesia, quam sic honor divinae dignationis illuminat, quam vincētium gloriosus martyrum sanguis exornat, quam inviolatē confessionis candida induit virginitas ! Floribus ejus*

« nec rosae, nec lilia deunt. Certent nunc charissimi (singuli ad utrosque honores, amplissimas accipiet dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas. In celestibus castris pax et cæcis habent flores suos, quibus milites Christi coronantur. » Et inferius : « Ergo agite nunc fratres, aggregiamur iter vitæ, revertamur ad civitatem celestem, in quā scripti sumus, et cives crederem. Non sumus hospites, sed cives sanctorum, et domesticus Dei, etiam illius heredes, cohæredes autem Christi. Hujus nobis urbis janua aperiet fortitudo, et fiducia latam præbebit ingressum. Consideremus ergo inclutam urbis illius felicitatem, in quantum considerare possibile est. » Et mox : « Verūm super hæc omnia est consociari angelorum et archangelorum cœtibus, thronis etiam et dominationibus, principatibus et potestatibus, omniumque celestium esperarumque virtutum contubernis perferri, et cincturi agmina sanctorum splendidis sideribus micantia, patriarcharum fide fulgentia, prophetarum spe letantia, Apostolorum in duodecim tribubus Israel orbem judicantia, martyrum purpureis victoriae coronis lucentia, virginum quoque choros candidentia sarta gestantes inspicere. De Rege autem, quæ horum medius residet, dicere vox nulla sufficit : effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificentia, illa majestas : ultra enim omnem sanctorum est gloriam, ipsius inastimabilem aspicere conspectum, et splendore majestatis ejus irradiari; si enim quodidē oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam parvo tempore tolerare, ut Christum videre digni essemus in gloria venientem, et sanctorum ejus numero sociari, nonne erat dignum pati omne quod triste est, ut tanti boni, tantæque gloriæ participes haberemur ? Denique concludens : « Ad hanc igitur operum salutarium, dilectissimi, palmam libenter ac promptē certemus, omnes in agone justitiæ Deo et Christo spectante curramus. Et qui seculo et mundo majores esse cepimus, a cursu nostro nulla seculi cupiditate retardemur. Si expedit, si celeres in hoc operis agone, si currentes dies ultimus invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit remunerator. Qui coronam in persecutione purpuream pro passione donavit, ipse in pace viventibus pro justitia meritis dabit candidam. » DOMINE JESU CHRISTE, æternæ sapientiae sol, Verbum Patris, splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, amor noster, da nobis hanc tuam sapientiam, hanc prudentiam justorum, hanc scientiam sanctorum. Tu enim per generationem æternam es ipsa Sapientia increata, per generationem temporalem nobis factus es ipsa Sapientia incarnata. Ad hoc enim è sinu Patris in uterum Virginis Matris, ex summis cœlorum montibus in imum hoc terræ atrium centrumque descendisti, ut nos eandem, tam exemplo, quam verbo doceres. Tu eandem prophetas, sanctosque omnes docuisti : tu eandem nostro Sira-

cedi inspirasti. Da ergo sapientiam ejus *παράδοξον* intelligere, omnemque ejus virtutem, tam voluntate quam mente complecti, ut eam tam affectibus quam operibus et moribus exprimamus, ut valedicamus vanitati, servimus veritati, vivamus *αἰternitati*. Tu enim es lux mentium, rex spirituum, dux cordium; tu es via, veritas et vita: via in exemplo, veritas in promissa, vita in premio. Gradiamur ergo in te, per te, ad te; ut sicut jam per umbram eminus, ita post hanc vitam facie ad faciem cominus te intuea-

mur, te fruamur, te beemur in omne ævum. Imple animas nostras tuis splendoribus; imple et ardoribus sanctorum, ut citò ad te tuamque gloriam pervenire valeamus, quem hujus itineris ducem, salutis auctorem, lucis principem, lætitiæ largiorem habemus: quia tu es nostra sapientia, sapiens veritas, vera charitas, chara felicitas, felix *αἰternitas*. Amen.

Quàm sapiens, qui vivit sapientie, qui sapit *αἰternitati*!

Quàm felix, quem in *æternum ipsa beat felicitas*!

CORNELII A LAPIDE IN ECCLESIASTICUM Prolegomena.

Inscribitur hic liber in Græcis Bibliis, *Σοφία Ιεροῦ, ἢ τοῦ Σαβῆ, Sapientia Jesu, filii Sirach* (1), ut distinguatur à Sapientia Salomonis; in Latinis, *Ecclesiasticus*. De eo nonnulla præmittenda sunt: primum, de ejus auctoritate; secundum, de auctore, tertium, de interpretibus; quartum, de argumento; quintum, de methodo; sextum de stylo. Quibus succedent septimo ordine canones, qui faciem toti libro præferant.

CAPUT PRIMUM.

Auctoritas Ecclesiasticæ.

Nonnulli olim dubitârunt, imò negârunt, Ecclesiasticum esse librum canonicum: Judæi enim non habent eum in suo canone librorum S. Scripturæ. Unde concilium Laodicæ can. 59, Melito Sardensis apud Euseb. lib. 4. Hist. cap. 26, S. Gregorius Nazianz., Amphiloehus, et Hilarius præfatione in Psalmos, textentes Catalogum S. Scripturarum, omittunt Ecclesiasticum. Et S. Hieron. præfat. in libros Salomonis, asserere videtur Ecclesiasticum non valere ad auctoritatem ecclesiasticum dogmatum confirmandam. Id ipsum aperte negant hæretici moderni. Lutherus in Colloq. Latinis, tom. 2, c. de Lib. vet. Testam., ait: Ecclesiasticus verus est legista et jurista, non propheta: nihil scit de Christo. Quid est Jesus Sirach (quamvis liber sit optimus) ad Christi et Apostolorum verba? Tantum est legalis liber. Est sicut Thalmud ex variis libris collectus; loquitur de jure et eonomia. Hoc miratur mundus, et verba Christi excellentissima negliguntur (2). Guillelmus

(1) Hanc inscriptionem Complutensis editio retinuit; Sixtus vero codex, pro Sapientia Jesu filii Sirach, habet simpliciter, pro contractionem, *Sapientia Sirach*, cum Sirachi, scriptoris pater, non ipse scriptor fuisse memoraretur. A Hieronymo appellatur *Panaretos Jesu filii Sirach liber*. Panaretos autem, quod de omni virtute præcepta tradat, quo elogio possim à Græcis insignitur.

(2) Qui Sirachum arguunt de Messia mentionem non fecisse, non perpendunt orationem 36, 15-17, pro eventu promissionum, et spem 48, 21-23, expositam, simul expectationem Messie complecti; diserta Messie

Witakerus in disp. de S. Script. controv. 4, q. 4, c. 45, de Ecclesiastico: «Non esse, inquit, canonicum librum, ex eo colligi potest, quod Græcè scriptus fuerit. Calvinus in Antidoto, Ecclesiasticum odit, quod ex eo multa fidei dogmata, quæ ipse negat, confirmantur: Unde, inquit, melius fecerim haerentem?»

Suppono libros canonicos S. Scripturæ esse duplicis generis: alii enim sunt protocanonici, alii deuterocanonici. Protocanonici, sive primi canonis vocantur, de quorum fide nulla unquam inter Catholicos fuit disceptatio; sed ab omnibus habiti sunt quasi libri S. Scripturæ, dictati à Spiritu sancto. Deuterocanonici, sive secundi canonis vocantur, qui licet canonici sint, tamen de eorum auctoritate aliquando ab orthodoxis dubitatum fuit: tales sunt Esther, Baruch, Tobias, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, Machabæorum uterque, Epistola ad Hebræos, Epistola S. Jacobi, S. Jude, secunda S. Petri, secunda et tertia S. Joannis, et Apocalypsis; cæteri omnes sunt protocanonici.

Hoc est quod de Sapientia et Ecclesiastico agens, ait Damascus, lib. 4. orthod. Fidei, c. 18: «Qui omnium virtutum genere ac doctrinâ referri sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, et Sapientia Jesu, quam Sirach (puta Jesus senior, et minoris ævus: hinc enim fuit pater Sirachi, de quo inferius) composuit, et Græcè interpretatus est nepos Jesu, et Sirachi filius, præclari et elegantes libri sunt; non tamen aliis annumerantur, neque in arcâ siti erant: quia scilicet, non numerantur inter protocanonicos, neque erant in canone Hebræorum, sive S. Scripturæ ab Hebræis receptæ, quæ ipsi posuerant in arcâ.

Nunc dico: De fide est Ecclesiasticum esse librum canonicum S. Scripturæ. Patet hoc, primò, ex definitione concilii Trid. sess. 4, et concilii III. Carthag. can. 45, et concilii Florent. in instruct. Armenorum. Concilium quoque Ephesinum, anno Christi 450, Eminentio ad librum de moribus tractantem non pertinebat.

eclesiasticum citat ut S. Scripturam; sic enim ait Epist. ad synodum Paphlagicæ: «Cum consilio omnia fac, dicit divinitus inspirata Scriptura.» Hæc autem verba sunt Eccl. c. 32. Conc. Tolet. VIII, c. 9: «Dicit, ait, Scriptura: Qui spernit minima, perdatim decedat,» Eccl. 19. Synodus Francfordiensis anno Domini 794, Epist. ad Præsentes Hispaniæ: «Item, ait, in libro Sapientia, ipsa dicente Sapientia, id est, Filio Dei: Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam,» Eccl. c. 24. Idem liquet ex ex S. Athanas. in Synopsi, sive Catalogo lib. S. Script., qui et lib. de Virgin.: «Ait enim, inquit, Scriptura sacra: Qui attingit picem, inquinabitur; et qui communitat superbo, similis illi efficitur: quæ sunt verba Eccl. c. 15. Idem liquet ex Synodo Alexandriâ, quæ exstat apud S. Athanasium Apolog. 2. contra Arian., et Innoc. I, anno Christi 407, Ep. ad Exuperium, c. 7, qui recensens libros S. Scripturæ, «Salomonis, ait, libri quinque; quintus autem est Ecclesiasticus. Sic et Cassiodorus lib. 1. Instit. c. 15, et Gelasius, tom. 2. Concil., in concilio Romano habito anno Christi 494, inter libros S. Scripturæ recenset librum Jesu, filii Sirach. Sic et Isidorus lib. 6. Etymol. c. 1, Babanus 1. 2. de Instit. Cleri, c. 35, quin et Epiphanius in hæresi Anomæorum, numerat inter sacros et divinos libros Sapientiam Salomonis, et filii Sirach, id est, Ecclesiasticum. Quare, cum idem Epiphanius, lib. de Mensur. et Pond. ait, hos libros non esse receptos, intellige à Judæis, corumque sequacibus.

Secundò, id ipsum docent Patres Græci, qui sententias Ecclesiasticæ, perinde ac cæteros S. Scripturæ libros citant, ut S. Clemens anno Christi 90, Epist. 4, ex Eccl. c. 28, citat hæc verba: *Impone, homo, tue lingue cattum et seram. Cessa cornu in altitudinem extollens, et loquens adversus Deum iniquitatem et proximum tuum.* Sic et S. Ignatius anno Christi 100, Epist. ad Heronem, citat illud Eccl. c. 19: *Qui citò credit, levis est corde.* Sic et Clemens Alexandr. anno Christi 200, 1. Pædag. c. 8, et lib. 5. Strom. c. 5. Origenes anno Christi 250, citans Ecclesiasticum, ait se citare S. Scripturam, ut patet hom. 8 in Num., hom. 1 in Judic., hom. 9 in Ezech. Sic et Euseb. ann. Christi 320, lib. 8. Prepar. c. 2, S. Basil. ann. Christi 370, in c. 8. Isaia: «Ait, inquit, Scriptura: *Cum consummaverit homo, tunc incipiet; et cum quiescerit, tunc indigebit;* quæ sunt verba Eccl. c. 18. Idem in regulis fusiùs Disp. resp. 101: «Dicunt, ait, divina litera: *Sine consilio nihil fac;* quæ sunt verba Eccl. 52. S. Ephræm, ann. Christi 370 adversus improbas mulieres: «Dicitur est, ait, à Sapiente: *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris;* quæ sunt verba Eccl. c. 25. Idem tract. de Patientia: «Ait, inquit, Scriptura: *Fili, accedens ad servitium Dei, dirige cor tuum, et sustine.*» Cyrillus Jerosol. Catech. 6 citat illud Eccl. c. 5: *Altiora te ne quaeris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* Macarius Aegyptius anno Christi 370, homil. 10, citat illud Eccl. 24: *Qui edunt me, adhuc esurient.* S. Greg. Na-

zianz. ann. Christi 380, orat. 2 contra Julianum: «*Qui potentes, ait, de sedibus deponit, et insuspiciabiles diademate ornat.* Nam id quoque à Scripturis accipio:» puta Eccl. 11, 5. S. Greg. Nyssenus ann. Christi 380, hom. 5 in Eccles., citat illud Eccl. 40: *Vinum lætificat cor.* S. Epiphanius ann. Christi 380, in Ancorato: «Reprehendit nos, ait, Scriptura divina dicens: *Quæ tibi precepta sunt, ea considera.* Et: *Non est opus tibi occultis.* Et: *Altiora te ne quaeras, et profundiora te non expendas;* Eccl. 5. S. Chrysost. ann. Christi 400, hom. 55 ad pop.: «Audi, ait, Scripturam dicentem: *Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecuniis pauperum;* quæ sunt verba Eccl. 34, 21. Et Casstanus ann. Christi 450, collat. 2, c. 15, et collat. 6, c. 16, et Palladius illi cœvum in Dialogo de Vita S. Chrysost. S. Cyrillus Alexandr. ejusdem ævi hom. quam Ephesi habuit: «Quibus rationibus, ait, patientia comparetur, id divina nos Scriptura eloquit: *Fili, ait, accedens ad servitium Dei, præpara animam tuam ad tentationem, et dirige cor tuum, et constans esto;*» Eccl. 2. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysost. ann. Christi 440, lib. 4, Epist. 106: «*Loquere, inquit, Scriptura, in aures audientium;*» Eccl. 25. Joannes Maxentius ann. Christi 500, præfat. in Dial. contra Nestorianos: «Divina, ait, Scriptura admonet: *Ne confundaris loqui veram pro animâ tuâ, et pro veritate certa usque ad mortem;*» Eccl. 4. Anastasius Antiochenus ann. Christi 580, lib. 9 Hexam.: «Dicit, ait, Scriptura, quod enim et mulieres separant à Deo,» Eccl. 25. Damascenus orat. 5 de Dormit. Beipare, citat quasi verba Script.: *Altiora te ne quaeris, Eccl. 5.* Denique Josephus Hebræo-Græcus lib. 2 contra Apionem, Ecclesiasticum inter libros legis (id est, sacros), reponit, ait Genebr. lib. 2 Chronol.: citat enim quasi dictum à lege divina, illud Eccl. 42, 14: *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, ut ibidem ostendam.*

Tertio, idem probatur ex Patribus Latinis. Tertull., qui floruit ann. Christi 200, de Exhort. castitatis, c. 2, ex Eccl. c. 15, citat illud: *Eccè posui ante te bonum et malum.* S. Calixtus Pontif. ann. Christi 218, Epist. 1: «Dicit, ait, S. Scriptura: *Post concupiscentias tuas non eas, et à voluntate tuâ avertere;* quæ sunt verba Eccl. c. 18. Fabianus Pontif. ann. Christi 257, epist. 2: «*Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam, et da honorem illi cui honor competit;*» Eccl. 10 et 11. S. Cyprianus ann. Christi 250, de Opere et Eleemos., «Loquitur, ait, in Scripturis divinis Spiritus sanctus, et dicit: *Elemosynis et fide peccata purgantur;*» Eccl. c. 3. Eusebius Pontif., anno Christi 315, citat quasi S. Scripturam, illud Eccl. 14, 1: *Fili, si habes, benefac tecum, et Deo dignas oblationes offer.* S. Hilarius, ann. Christi 350, citat Eccl. 28, 28. S. Ambrosius, ann. Christi 370, de Bono mortis, c. 8: «Scriptura ait: *Ante mortem non laudaveris quemquam;*» Eccl. 11. S. Hieronymus ann. Christi 390, Epist. 55: «*Dyna, ait, Scriptura loquitur: Musica in luctu, inemptissima narra-*